

JASALMA INTELLEKT: TIL SABAQLARÍN OQÍTÍWDAĞÍ ORNÍ

Patullaeva G.S.

filologiya ilimleriniň kandidati, docent

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17703377>

Annotaciya: *Globallasıw dáwirinde bilimlendiriwde de úlken jańalanıw hám ózgerisler jüz bermekte. Informaciyalıq texnologiyalar, sanlı bilim hám innovaciyalıq usıllar bilimlendiriwdiń barlıq tarawlarına kirip barmaqta. Bul júdá zárúr baǵdarlardıń biri jasalma intellekt texnologiyaların qollanıwdan ibarat.*

Tayanış sózler: *globallasıw, informaciyalıq texnologiyalar, jasalma intellekt texnologiyası, robototexnika, sanlı texnologiya, chat-bot, maǵlıwmatlar bazası.*

Аннотация: *Глобализация вносит серьезные изменения в образование. Информационные технологии, цифровые знания и инновационные методы проникают во все аспекты образования. Одним из важнейших аспектов являются развитие технологий искусственного интеллекта.*

Ключевые слова: *глобализация, информационные технологии, технологии искусственного интеллекта, робототехника, цифровые технологии, чат-бот, база данных.*

Annotation: *Globalization is causing major changes in education. Information technologies, digital knowledge, and innovative methods penetrate all aspects of education. One of the most important aspects is the development of artificial intelligence technologies.*

Key words: *globalization, information technology, artificial intelligence technology, robotics, digital technology, chat-bot, database.*

Dúnyadaǵı globallasıw dáwirinde jámiyettiń barlıq tarawlarında, sonıń menen birge bilimlendiriwde de úlken jańalanıw hám ózgerisler jüz bermekte. Informaciyalıq texnologiyalar, sanlı bilim hám innovaciyalıq usıllar bilimlendiriwdiń barlıq tarawlarına kirip barmaqta. Bul júdá zárúr baǵdarlardıń biri jasalma intellekt texnologiyaların qollanıwdan ibarat.

Jasalma intellekt adamǵa uqsap kompyuter hám qurılımlardıń da oylaw, izleniw, maǵlıwmatlardı tallaw, tájiriye arqalı úyreniw, juwmaqqa keliw hám tillerdi túsine alıw qábiletlerin imitaciyalaytuǵın qaytalaytuǵın ilim sıpatında túsiniledi, al mashinalıq oqıtıw, tereń oqıtıw, tabiyǵıy tildi qayta islew, kompyuterlik kóriw hám robototexnika degen tiykarǵı baǵdarları jámiyetimizde densawlıqtı saqlaw, bilim beriw, finans, transport, kórkem óner hám mádeniyat tarawlarında keń dereklerdi tez qayta islegeni, adamǵa járdemshi bolıp kómeklesip qátelikti azaytqanı ushın, sonday-aq bul arqalı waqıttı únemlep bergeni ushın júdá áhmiyetli jańa texnologiya. Oqıwshılardıń kommunikaciyalıq qábiletin, sóylew mádeniyatın, logikalıq oylaw sistemasın raqajlandırıwǵa pánlerge ana tili sabaqları da kiredi. Tildi zamanagóy usıllar, sanlı texnologiyalar menen innovaciyalıq qurallardı da talap etedi.

Jasalma intellekti til sabaqlarına engizip oqıtıw, interaktiv materiallar tayarlaw, tez analizlew hám tekseriw sistemaların paydalanıw múmkin. Máselen, oqıwshılar jasalma intellekt arqalı óz qátelerin biliwi, grammatikalıq qátelerdi dúzete aladı, sóz baylıǵın avtomat túrde rawajlandıra aladı. Bul maqalada jasalma intellekti til sabaqlarında paydalanıwdıń áhmiyeti, usılları, paydalı tárepleri hám sheklewleri haqqında sóz boladı.

Bilimlendiriw sistemasına jasalma intellekt texnologiyaların engiziwde pedagogikalıq hám psixolingvistikalıq principiierge tiykarlanadı. Tiykarınan, til tek grammatika menen sózlik fondtan ǵana ibarat bolmay, ol adamnıń oylawı, sezimi hám kommunikaciyası menen baylanıslı bolǵan sistema sanaladı.

Ana tili sabaqlarında jasalma intellekt muǵallım ushın qural boladı aladı. Máselen, sóylew hám tıqlaw kónlikpelerin rawajlandırıw ushın chat-botlardan paydalanıw, jazıw hám grammatikanı rawajlandırıw, oqıw hám sóz baylıǵın ósiriw, til oynları menen tapsırmalardı tayarlaw, seslik materiallardı tayarlaw, muǵallımler ushın sabaq jobaların, test sorawların yaki oqıw materialların tez tayarlawda nátiyjeli. Demek, jasalma intellekt til sabaqların zamanagóy túrde qızıqlı hám nátiyjeli bolıwın támiyinleydi.

Ana tili sabaqlarında jasalma intellekten ónimli paydalanıw ushın dáslep qaraqalpaq tilindegi maǵlıwmatlar bazasın jaratıw lazım. Negizinde jasalma intellekt tillerdi úyreniwde mısallardan paydalanadı, sonlıqtan da qaraqalpaq tilindegi kóplegen tekst, audio, video, dialog, kitap, maqala, gúrriń, sociallıq maǵlıwmatlar zárúr boladı. Ol ushın elektron kitaplar, maqalalar, jańalıqlar bazasın payda etiw, sociyallıq tarmaqlardapı, máselen Facebook, Instagram, telegram boyınsha qaraqalpaq tilindegi kontentlerdi jıynaw, audio hám videolardı tekstke aylandırıp taqlanadı.

Oqıtıwǵa arnalǵan korpus jaratıw degende dáslep korpus sózine túsindirme berilgende onıń jasalma intellekt tildiń qurılısın úyrenetuǵın úlken tekstler kompleksi sanaladı. Sonday-aq, qaraqalpaq tilindegi chat-botlar hám platformalar jaratıw ushın qaraqalpaq tilinde sóyley alatuǵın botlar, awdarma hám sóylewdi úyretetuǵın qollanbalar, sestek tekstke hám tekstten seske aylandırıw sistemaları, olardı jaratıw ushın jas qánigelerdi, ilimpazlardı qamtıw, atap aytqanda lingvistler, baǵdarlamashılar, qánigeler birigip islewimiz lazım. Olardıń jámlesiw menen tildiń grammatikasın, imlasın, morfologiyasın sanlı formatta sıpatlap, jasalma intellekt modellerine kirgizedi.

Bul ashıq maǵlıwmatlar menen birge islesiw nátiyjesinde qaraqalpaq tiline arnalǵan materiallar Hugging Face, Google, GitHub, OpenAI platformalarına júklense global jasalma intellekt sistemaları qaraqalpaq tilin rásmiy túrde úyrenedi hám qollana baslaydı. Bul máselede galabalıq túrde mekteplerde, institut-universitetlerde jasalma intellekt penen til texnologiyaları boyınsha jobalar dúziw, joybarlar tayarlaw, qaraqalpaq tilinde

kontent jaratıwshılardı qollap-quwatlaw, sonday-aq tildi sanlı keńislikke, máselen Wikipedia, YouTube hám t.b. kirgiziw qájet.

Til sabaqlarında jasalma intellekti qollanıp bilim beriwde kóp ǵana múmkinshilikler jaratılmaqta, biraq olardıń artıqmashlıqları menen bir qatarda sheklewleri haqqında da aytıp ótpekshimiz. Paydalı tárepi – jasalma intellekt arqalı individual oqıtıw arqalı hárbir oqıwshınıń bilim dárejesi hám qızıǵıwshılıǵına qaray materiallar beriw (jaqsı ózlestiretuǵın oqıwshılarǵa quramalıraq tapsırmalar beriw, passiv oqıwshılarǵa jeńillew tapsırmalardı beriw) múmkin. Máselen, jasalma intellekt sistemaları – virtual dialoglarda, oymn formatındaǵı shınıǵıwlarda belsendi qatnasadı, bul til úyreniwge intasin hám qızıǵıwshılıǵın kúsheytip, sabaqtı qızıqlı etip kórsetedi. Muǵallimniń tapsırmalardı tez tekseriw arqalı waqıttı únemleydi, til úyretiwde zárúr bolǵan sóylew, tınlaw, jazıw hám oqıw komponentlerin bir interaktiv sistemaǵa jámley aladı. Al kerı tásiri sonnan ibarat – internet baylanısı, kompyuter yaki smartfonlarǵa hám arnawlı programmalarǵa qatnaslı bolıp qaladı, al geypara aymaqlarda bunday texnologiyalıq bazalar tolıq bolmawı da múmkin, jasalma intellekt kóp tildi tanısa da, geypara tillerdegi mádeniy kontekstti, idiomalardı túsinbewi múmkin, jasalma intellekt ol kómekshi qural ǵana, ol muǵallimdi almasıra almaydı, máselen muǵallim janlı túrde insanıylıq sezim, pedagogikalıq heberlik penen bilim hám tárbiya bere aladı, al jasalma intellekt onday qábiletke iye bolmaydı.

Búgingi sanlastırıw dáwirinde turmıstıń barlıq tarawlarında bilimlendiriwde, medicina, ekonomika, kommunikaciya, transport sanlı texnologiyalar arqalı islemekte.

Sanlastırıw dástúriy sistemalardıń ornına elektron maǵlıwmatlar sistemasın engizip, barlıqmaǵlıwmatlardı san túrinde saqlaw hám qayta tayarlaw procesi bolsa, al jasalma intellekt bul maǵlıwmatlardı analizlep, sheshim qabıllaw, úyreniw hám juwmaq shıǵarıw qábiletine iye bolpan inellektual sistema sanaladı. Házirgi kúndegi elektron kúndelik, onlayn jurnal, interaktiv taxta, platformalar (Kundalik, EduPage, Google Classroom) mekteplerde sanlastırıwǵa bolǵan qádem, jasalma intellekt bul platformalarda oqıwshılardıń jetiskenlik dárejesin avtomat analizleydi. Aytayıq, eger oqıwshı til sabaǵında diktantta kóp qáte jiberse, sistema avtomat túrinde orfografiya shınıǵıwların, sóylewde hálsiz bolsa, dialog shınıǵıwların usınıs etedi.

Qaraqalpaq tilini elektron bazasın (audio, video, sózlikler) jaratıw — bul sanlastırıwdıń áhmiyetli baǵdarı. Al bul bazalar jasalma intellekt sistemalarına úyretilse, sistema qaraqalpaq tilin tanıp, avtomat awdarma, diktant, dialog hám grammatikalıq analizdi orınlay aladı. Sonlıqtan jasalma intellekt penen sanlastırıw bir-birinen ajıramas procesler, sanlastırıw — maǵlıwmat jıynasa, jasalma intellekt sol maǵlıwmattan bilim jaratadı.

Juwmaqlap aytqanda, til sabaqlarında jasalma intellekten paydalanıw arqalı oqıtıw procesin jeńilletedi, bilim sapasın arttıradı, muǵallım menen oqıwshı arasındaǵı interaktiv baylanıstı kúsheytedi, milliy tildiń elektron bazasın keńeytedi. Demek, jasalma intellekt — bilim beriwdin keleshegi ǵana emes, qaraqalpaq tiliniń sanlastırıw dáwirdegi ómirsheńliginiń kepili sanaladı.

Sunday-aq, jasalma intellekt qaraqalpaq tilin tolıq tanıwı ushın oǵan sapalı derek, sanlastırılǵan til materialları hám jergilikli jaslardıń, qánigelerdiń miyneti talap etiledi.

Ádebiyatlar:

1. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. 2024-yil 14-oktyabr, PQ-358-son.
2. Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «2025-2026-yillarda sun'iy intellekt texnologiyalari sohasida ustuvor loyihalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. 2025-yil 10-iyul 425-son.
3. Ашурбаев У. Информатика және жасалма интеллект негизлери. Нукус, Билим, 2021.
4. Сейитов А. Жасалма интеллект технологиялары және уларды оқытуда колланыу – Ташкент: Фан, 2020.
5. Назарова Г. Тил оқыту методикасы: жана технологиялар әmeliyeti. – Алматы: Мектеп, 2019.